

Dindarın Anlam Arayışının Temel Dinamiği Olarak Kutsal

Doç. Dr. Fatih Kandemir | ORCID/ 0000-0002-4988-2716 | ffatihkandemir@gmail.com
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Erzincan/ Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02h1e8605>

Öz

Bu çalışmanın amacı, anlam ile birlikte dinin iki temel psikolojik sütunundan biri olan kutsalın, dindar bireyin anlam arayışı sürecindeki değerini incelemektir. Bilindiği üzere din, kutsal ile anlamın kesişme noktasında bulunur. Hatta bazı araştırmacılar dinin, bu kutsalı arama sürecinden başka bir şey olmadığını ifade etmişlerdir. Bazılarına göre ise varoluşsal anlamda insanda bulunan ve onu dindarlaştırmaya yönelten fitrat, kutsal ve kutsallık duygusuyla aynı şeydir. Bu nedenle kutsalın, insanın dinî gelişiminde oldukça işlevsel olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, olumsuz yaşam olayları ile karşılaşan insanların, dinî başa çıkma ve anlam arama sürecinde ihtiyaç duyduğu psikolojik enerjinin kaynağının da büyük ölçüde bu kutsallık duygusunun olduğu söylenebilir. Hal böyle iken, olumsuz yaşam olayları ile karşılaşan insanların, dinî başa çıkma ve anlam arama sürecinde zikredilen bu kutsallık duygusunun değerinin genelde iskaalandığı görülmektedir. İlgili çalışmaların küçük bir bölümünün maneviyat, ezici bir bölümünün ise dindarlık bağlamında yürütüldüğü tespit edilmiştir. Hâlbuki din psikolojisi biliminin çalışma alanı dikkate alındığında, kutsallık duygusunun insanın anlam arayışındaki fonksiyonunun incelenmesinin bir gereklilik olduğu söylenebilir. Bir amacı da bu eksikliğe dikkat çekmek olan çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklar çerçevesinde kutsallık duygusunun dindar bireyin anlam arayışındaki psikolojik değeri incelenmiştir. Sonuçların, kutsallık duygusunun, insanın anlam arayışında pozitif etkilerinin olabileceğine dair düşünceleri desteklediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kutsal, Din, Dindar, Anlam İhtiyacı, Anlam Arayışı

Atıf Bilgisi

Kandemir, Fatih. "Dindarın Anlam Arayışının Temel Dinamiği Olarak Kutsal". *Marifetname Dergisi* 9/2 (Aralık 2022), 329-352

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1149676

Geliş Tarihi	27.07.2022
Kabul Tarihi	30.11.2022
Yayın Tarihi	31.12.2022
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Fatih Kandemir).
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Sacred as the Basic Dynamics of the Religious' Search for Meaning

Assoc. Prof. Fatih Kandemir | ORCID/ 0000-0002-49882716 | ffatihkandemir@gmail.com
Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Erzincan,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02h1e8605>

Abstract

The aim of this study is to examine the value of the sacred, which is one of the two basic psychological pillars of religion along with meaning, in the process of the religious individual's search for meaning. As it is known, religion is located at the intersection of sacred and meaning. Some researchers have even stated that religion is nothing more than a process of searching for this sacred. According to some, the nature that exists in man in the existential sense, which leads him to become religious, is the same thing as the sense of holiness and sanctity. For this reason, it is possible to say that the sacred is quite functional in the religious development of man. However, it can be said that this sense of holiness is largely the source of the psychological energy needed by the religious person in the process of searching for meaning when faced with negative life events. While this is the case, it is seen that people who encounter negative life events often miss the value of this sense of holiness mentioned in the process of religious coping and searching for meaning. It has been determined that a small part of the relevant studies are carried out in the context of spirituality and an overwhelming part in the context of religiosity. However, considering the field of study of the science of Psychology of Religion, it can be said that it is a necessity to examine the function of the sense of holiness in man's search for meaning. In the study, one of the aims of which is to draw attention to this deficiency, the psychological value of the sense of holiness in the search for meaning of the religious individual is examined within the framework of primary and secondary sources. The results have been shown to support ideas that a sense of holiness can have positive effects on man's search for meaning.

Keywords: Psychology of Religion, Holy, Religion, Religious, Need for Meaning, Search for Meaning

Citation

Kandemir, Fatih. "The Sacred as the Basic Dynamics of the Religious's Search for Meaning". *Marifetname Dergisi* 9/2 (December 2022), 329-352
DOI: 10.47425/marifetname.vi.1149676

Date of Submission	27.07.2022
Date of Acceptance	30.11.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatih Kandemir).
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İnsanoğlu, anlam arayışı içinde olan ancak bu anlamı bulamadığı zaman birtakım sorunlar yaşayabilen bir varlıktır. Bununla birlikte, doğadan ve çevresinden farklılaştıkça, içindeki varoluşsal boşluğu artan insan, bunun bir sonucu olarak ölüm, hayatın anlamı, özgürlük ve soyutlanmışlık gibi varoluş sorunsalları içinde kaybolmaktadır.¹ Yaşadığı bu problemlerden kaynaklanan dünyanın adalete ya da herhangi bir anlama sahip olmadığı düşüncesi, insanın hem dünyada eylemde bulunma hem de onu anlama yeteneğine zarar verir.² Bu durum, özellikle olumsuz yaşam olaylarını yönetme sürecindeki bireyi negatif etkiler. Diğer bir ifadeyle olumsuz yaşam olayları, hayatın olağan akışını bozarak insanın kendi yaşamını kontrol etme, yönlendirme ve organize etme yeteneğini asgari düzeye çekerek veya tamamen bloke ederek birtakım psiko-sosyal problemlere neden olur. Ancak buna rağmen insanlar, her defasında hayata tekrar bağlanarak acı, ıstırap, hüznün ve ruhsal çöküntülerle başa çıkmaya gayret etmişlerdir. Bununla birlikte bu başa çıkma sürecinde hayatın dayattığı zorluklar ve insanın gücünü aşan durumlar, onun ruh sağlığını etkileyen stres ve gerilimlere neden olur.³ Dahası bunun bir sonucu olarak ruhunu kötümserlik ve umutsuzluk duyguları kaplayan insan için yaşamın hiçbir anlamı kalmaz. Böylece kendisini büyük bir ruhsal sıkıntının içinde bulan insan, birçok tatmin edilmeyen arzular, ihtiraslar, kıskançlıklar arasında yolunu kaybeden bir yolcu gibi boş ve

---

¹ Irvin D. Yalom, *Din ve Psikiyatri*, çev. Emre Ağanoğlu (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2012), 9, 10, 31.

² Susan Neiman, *Modern Düşüncede Kötülük*, çev. Ayhan Sargüney (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 18.

³ Ali Köse - Talip Küçükcan, *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma* (İstanbul: Emre Yayınları, 2006), 14.

karanlık bir dünyanın içine dalar.⁴ Bu durum, onun yaşamın anlamsızlığı duygusunu daha da perçinler. Bu ruh halindeki insan ise, kendini yaşayacağı kadar yaşamış, yürüyeceği kadar yürümüş de bir uçurumun kenarına gelmiş gibi hisseder. Öyle ki bu insan, buradan geriye dönüşün olmadığını, olduğu yerde bile kalmanın imkânsız olduğunu, hatta önünde ıstırap ve ölüm gerçeğinden, tamamen yok oluştan başka bir seçenek bulunmadığını kaçınılmaz olarak düşünür.⁵ Bu durumda olan ve hayata dair bütün umutlarının kırıldığını düşünen insanın, yaşamın rutin işlerini yerine getirmek için kendisinde herhangi bir yeteneğin bulunmadığını düşünmesi ve böylece amaçsız ve umutsuz bir şekilde harap etmiş olduğu güçlerine yüklenerek gittikçe daha büyük bir hüznle kaçınılmaz sona doğru yaklaşması kuvvetle muhtemeldir.⁶ İnsanın anlam arayışı sürecindeki tüm bu duygular, onun dinî başa çıkma eğilimlerini de bir şekilde etkiler. Bu etkilerin sonuçları kapsam olarak mütevazı olabileceği gibi inanç kaybı veya din değiştirme gibi oldukça dramatik desenli de olabilmektedir.⁷ Ancak bu konuda, “kutsal ve anlam” olmak üzere iki temel olgunun kesişim kümesinde yer alan dinden⁸ beslenen dindarın, Tanrı ile kurmuş olduğu güçlü ya da zayıf ilişkinin önemli bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.⁹ Esasen bu çalışmanın hareket noktası da zikredilen iki unsurdan biri olan kutsaldır. Zira kutsal, anlam ile bir-

⁴ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 145.

⁵ Lev Tolstoy, *İtirafımlarım*, çev. İhsan Özdemir (İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2016), 23.

⁶ Johann Wolfgang Von Goethe, *Genç Werther'in Acıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 99.

⁷ Stan L. Albrecht - Marie Cornwall, “Life Events and Religious Change”, *Review of Religious Research* 31/1 (1989), 23.

⁸ Kenneth I. Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 32.

⁹ Jeffrey P. Bjork - John W. Thurman, “Negative Life Events, Patterns of Positive and Negative Religious Coping, and Psychological Functioning”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/2 (2007), 160.

likte *dinin iki temel psikolojik sütunundan* biridir. Dolayısıyla içinde kutsallığı barındırmayan hiçbir dinin, bırakın insanları etkilemesini, kendi varlığını sürdürmesi de pek olası değildir. Aydın'ın “gittikçe Kutsal'dan uzaklaştığını zanneden bir dünyanın, Kutsal'la ne kadar haşır neşir olduğunu” göstereceğini iddia ettiği Eliade'nin, din tanımına bakıldığında, onun bu noktaya dikkat çektiğini söylemek mümkündür. Ona göre “din” kavramını, bir tek Tanrı'ya, Tanrı'lara veya Ruh'lara iman şeklinde değil de anlam, hakikat ve varlık fikirlerine bağlı olan “kutsalın tecrübesine iman” şeklinde düşünmek oldukça önem arz etmektedir. Emmons da benzer düşünceleri dile getirmiştir. Emmons'a göre kutsallık, Tanrısal güç, nihaî doğruluk ve gerçeklik gibi Tanrı'ya ya da onunla ilgili olan isimlere işaret etmektedir. Öyle ki bu varlığın ötesinde, hiçbir şeyin varlığı ya da olma ihtimali mümkün değildir.¹⁰ Jung ise her şeyden önce genel yaklaşımı itibarıyla, psişik içerik ve yansımaları konu alan psikolojinin ister istemez din fenomeniyle kesişmek durumunda olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre, insan temelinde, tüm derunî ve kutsal boyutlarıyla dinin gerçekleşim alanı olan psişe bulunmaktadır.¹¹ Öztürk de “fitrat”ı kutsal ve kutsallık duygularıyla aynileştirerek bir anlamda bu düşüncelere katıldığını ifade etmiştir. Ona göre, Yaratıcı Kudret insanın yapısına, onu kendisi ile ilişki kurmaya yöneltecek bir “aslî duygu” yerleştirmiştir. Kur'an kaynaklı düşüncenin “fitrat” diye ifade etmiş olduğu bu aslî duygu, genel adıyla kutsal ve kutsallık duygusudur.¹² Bu bağlamda bazı araştırmacılar, “kutsal olanı” aramanın din ve maneviyatın

¹⁰ Robert A. Emmons, “Kişilik Psikolojisinde Dinin Önemi Üzerine Bir Giriş”, çev. Mustafa Koç, *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji* 5/14 (Ağustos 2005), 158.

¹¹ Abdülkerim Bahadır, *Jung ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 212.

¹² Yaşar Nuri Öztürk, *Din ve Fitrat* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1999), 11; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi* (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 255, 256.

ortak gayesi olduğunu¹³ belirtirlerken, Otto, din fikrinin temelinde Kutsalın yattığını ifade etmiştir.¹⁴ Pargament ise dini “kutsalla ilişkili yollardaki anlam arayışı” şeklinde tanımlamıştır.¹⁵ Görüldüğü üzere alanın uzmanlarının, kutsal dinin temeline yerleştirdiklerini söylemek mümkündür. Buradan, her kutsallık atfedilen “şey”in din ile ilişkili olduğu gibi bir sonuç çıkartılmamalıdır. Çünkü kutsallık, dinden daha geniş bir kavramdır. Bununla birlikte dinden beslenen ya da dini besleyen kutsallığın, daha kapsayıcı, kuşatıcı ve motive edici olduğunu söylemek mümkündür. Hal böyle iken din psikolojisi alanındaki çalışmaların daha ziyade “din ve anlam arayışı” bağlamında yürütüldüğü, kutsalın, dindarın anlam arayışındaki fonksiyonunun ise çoğunlukla ıskalandığı ve bu konuda yeterli düzeyde çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Örneğin; Ulusal Tez Merkezi verilerine göre, Haziran 2022 itibarıyla 1990 ile 2022 yılları arasında, konu başlığında “kutsal” kavramı geçen 150’si yüksek lisans, 38’i doktora, 1’i ise sanatta yeterlilik düzeyinde toplam 189 tezin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tezlerin 4’ü yüksek lisans, 1’i ise doktora düzeyinde olmak üzere toplam 4 tanesi din psikolojisi Anabilim Dalına aittir.¹⁶ Din psikolojisine ait olan bu tezlerin, tüm tezlere oranı ise

¹³ Emmons, “Kişilik Psikolojisinde Dinin Önemi Üzerine Bir Giriş”, 10.

¹⁴ Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 370.

¹⁵ Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, 32.

¹⁶ Esra Özgüven, *Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak “Rüya”* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Merve Koca, *Türkiye’de Kutsal Mekân Ziyaretinde Bulunan Yabancıların İslam Alguları (İstanbul Süleymaniye Camisi Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Mustafa Doğan, *Halk Arasında Batıl Olarak Nitelendirilen ve Kutsal Mekanlarda Uygulanan İnanç ve Davranışların Sosyal Psikolojik Açından İncelenmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Fatih Cancan, *Kur’anda Kutsal Korku ve Diğer Korkular* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003); Hüseyin İbrahim Yeğin, *Kutsal Mekan ve İnsan İlişkisi* (Samsun: Ondokuz

%9,45'tir. Kutsalın din psikolojisi açısından değeri düşünülduğünde, bu oranın oldukça şaşırtıcı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, bu tezlerden hiçbirinin temel konusunun kutsalın, olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaşan insan için değerine dair olmaması oldukça dikkat çekicidir. Köse'nin, özellikle modernleşme ve sekülerleşme ilişkisi bağlamında, yapmış olduğu makale çevirilerinin yanında kendisinin de yazmış olduğu makalelerle katkıda bulunarak yayınlamış olduğu "Laik Ama Kutsal"¹⁷ ve "Kutsalın Dönüşü"¹⁸ gibi çalışmaların bu konuya dikkat çektiklerini söylemek mümkündür. Tüm bunlarla birlikte psikoterapi ve psikiyatri alanlarında kutsalın anlam verici gücünden yararlanılarak, hastaların iyileşmesine katkı sunmak amacıyla farklı dinî inançların şekillendirmiş olduğu kültürlerde psikiyatri ve kutsallık ilişkisini inceleyen çalışmaların da tercüme edilerek kullanıldıkları görülmektedir.¹⁹ Bu bile başlı başına kutsal ile insanın anlam arayışı arasındaki ilişkinin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu yönde çok fazla girişimde bulunmadığını görmek de bir hayli üzücüdür. Hâlbuki, din psikolojisinin, bireylerin kutsal kabul ettikleri varlık ya da varlıklarla ilişkileri çerçevesinde ortaya koydukları her türlü tecrübe, söz, düşünce ve davranışları teorik ve tecrübi yöntemlerle araştırıp anlamaya ve açıklamaya çalışan bir disiplin olarak²⁰ kutsalın bireyin anlam arayışındaki işlevini araştırma alanının dışına itmesi mümkün değildir. Zira özsel anlamda kutsal bir nüve olmaksızın, din psikolojisi bilimini felsefe, insan bilimleri ve psikolojinin diğer alanlarıyla ilgilenen disiplinlerden ayıran pek fazla

Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2003).

¹⁷ Ali Köse, *Laik Ama Kutsal* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006).

¹⁸ Ali Köse, *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

¹⁹ J. Needlemann vd., *Psikiyatri ve Kutsallık*, çev. Abdullah Haklı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000).

²⁰ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011), 31.

şey kalmayacağı açıktır.²¹ Buradan hareketle, nitel araştırma yöntemiyle yürütülecek olan bu çalışma, dindarın anlam arayışını kutsallık bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca ilgili kavramın insanın anlam arayışındaki işlevine dikkat çekerek, daha sonra yapılacak olan araştırmalara az da olsa teorik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Anlam İhtiyacı ve Anlam Arayışı

Frankl'ın, günümüzün anlamsızlık yaşantısıyla ilişkili problemlerin çözümüne yönelik olarak geliştirip yaşamda uygun bir anlam ve amaç bulmak için kullandığı anlam istemi (will to meaning)²² kavramını ifade eden anlam ihtiyacı, tüm insanların ortak paydasını oluşturduğu için doğal olarak her insan, anlamlı bir hayat yaşamayı arzular. Frankl'a göre bu anlam, sadece kişinin kendisi tarafından bulunabilir oluşuyla ve böyle olması gereğiyle, eşsiz ve özel bir yapıdadır. Anlam, ancak o zaman kişinin kendi anlam istemini doyuran bir önem kazanabilir.²³ Anlam ihtiyacı sayesinde insan, hayatında anlamın tehdit edildiği ya da tamamen kaybolduğu anlardan korunmak amacıyla, yaşamını daha verimli bir hale getirebilmek ve böylece anlam dünyasını daha da zenginleştirebilmek temel gayesiyle hareket eder. Bu bağlamda, çekilen acıların hafifletilmesi ve onlardan kurtulmanın ötesinde mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürmek, hemen hemen her insanın en önemli hedefidir.²⁴ Ancak insanın bu yöndeki çabalarına rağmen hayat, diğer boyutu ile insanın

²¹ Brian J. Zinnbauer - Kenneth I. Pargament, "Dindarlık ve Maneviyat", çev. Sevdener Düzgüner, *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*, ed. İhsan Çapcıoğlu - Ali Ayten, thk. Raymond F. Paloutzian - Crystal L Park (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013), 1/72.

²² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 69.

²³ Victor Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2012), 113.

²⁴ Ali Ayten, *Psikoloji ve Mutluluk Yolu: Erdeme Dönüş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 85.

karşısına dikiliverir. Bu nedenle de işler her zaman insanın istediği yönde gitmez. Birey, zaman zaman yaşamında önem atfettiği bazı durumların tehdit edildiğini, bel bağladığı anlamların zarar gördüğünü hisseder. Böyle durumlarda insan, anlam arayışına girer.²⁵

Anlam ihtiyacından kaynaklanan anlam arayışı ise, insanın içgüdüsel itkilerinin “ikincil bir ussallaştırılması” değil yaşamın bizzat temel bir güdüsüdür.²⁶ Bu nedenle insan, bazen yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanan hayatın anlamsızlığı duygu ve düşüncesinin etkisiyle, hayatın bir anlamı olabileceği ihtimalini düşünmek istememesine rağmen yine de bu ihtimali düşünmekten kendini alıkoyamaz. Bu durum, çoğu insanı hayatın bir anlamı olduğu düşüncesine sevk ederek²⁷ onu anlam arayışına yönlendirir. Frankl’a göre varoluşumuzun geçici olması, onun kesinlikle anlamsız olduğuna işaret etmez. Bilakis bu durum, insanın sorumluluklarını oluşturur. Zira herşey, öz itibarıyla insanın geçici olan olasılıkları gerçekleştirmesine bağlıdır. Bu bağlamda insan, mevcut potansiyeller yığını ile ilgili olarak kendi tercihlerini yapar. Bunlardan hangisinin hiçliğe mahkûm edileceğini, hangisinin ise gerçekleşeceğini kesinlikle bilemez. Bu nedenle insanın, “zamanın kumları üzerindeki ayak izi” sayılacak olan tercihlerinden hangisinin sonsuza kadar ölümsüz olacağına ve böylece her an, şöyle ya da böyle, kendi varoluşunun anlamının ne olacağına karar vermesi gerekir.²⁸ Özetle Frankl’a göre insanın, karşılaştığı zorluklara rağmen kendisini hayata bağlayacak bir anlam bulabileceği bilinciyle hareket etmesi oldukça önemlidir.

---

²⁵ Ayten, *Erdeme Dönüş*, 85.

²⁶ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 113.

²⁷ Tolstoy, *İtirafımlarım*, 72.

²⁸ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 135.

2. Dindar Olan ve Olmayan Bireyler Açısından Hayatın Anlamı Problemi

Frankl, Wittgenstein'in, "Tanrı'ya inanmak (yani dindarlık), hayatın bir anlamı olduğunu görmektir" ifadesini naklettikten sonra, bu cümlemin tersten okunup okunamayacağını sorgulamıştır: "Dindar kişi, hayatın bir anlam taşıdığına inanır. İyi ama hayatın anlam taşıdığına inanan biri ille de dindar mıdır?" Frankl, Einstein'in, "Hayatın anlamına dair bir cevap bulmak, dindar olmak demektir" ifadesine atıfta bulunarak, onun bu soruya olumlu cevap verdiğini, yani Tanrı'ya inanmayan bir kimse- nin de hayatın anlam taşıdığına inanması halinde dindar olacağına inandığını belirtmiştir. Bununla birlikte Frankl, hem Wittgenstein'in hem de Einstein'in yorumlarından hangisinin doğru olup olmadığına kendisinin ya da psikiyatristlerin karar verecek konumda olmadıklarını, bu konuda sadece ilahiyatçıların karar verebileceklerini belirtmiştir.²⁹ Ancak Frankl, ister dindar olsun isterse olmasın, ister şu dine mensup olsun isterse de olmasın her insanın hayata dair bir anlam bulabileceğini, bununla birlikte dindarlığın bireyin anlam bulmasını kolaylaştırabileceğini ifade etmiştir.³⁰ Bu nedenle insanın anlam arayışının her zaman dinî bir çizgi izlemesi gibi bir zorunluluğu yoktur. İnsanın anlam arayışı, kutsal bir karaktere büründüğünde ancak dinî bir özellik kazanır. Örneğin; işsizliğin acısıyla yüzleşmenin birçok yolu bulunur. Bu bağlamda kişi, aile ve arkadaşlarından duygusal destek alabilir, yeni bir iş bulabilmek için agresif bir arayış içine girebilir ya da işsizliği, hayatına yeni bir yön vermek için bir fırsat olarak da değerlendirebilir. Bu arayışların hiçbiri

²⁹ Viktor E. Frankl, *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi*, çev. Veysel Atayman (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 195, 196.

³⁰ Frankl, *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi*, 180.

mutlak anlamda “dinî” değildir.³¹ Kant, Tanrı ve öteki dünyanın, “ahlâkî olanla bağlantılı olmasalardı hiçbir şeye yaramayacak olduklarını”³² ifade ederken esasen bu noktaya dikkat çekmiştir. Zira bir şeyin *dinî*liğini belirleyen şey onun kutsalla ilişkili olmasıdır. Bu nedenle insanın anlam arayışı, onun kutsalla ilgili özelemlerine ve tepkilerine dokunduğu zaman dinî bir renk alır. Şöyle ki birey, yaşadığı sıkıntıları Tanrı’ya yaklaşmak için bir fırsat olarak değerlendirdiğinde, dinî bir cemaati duygusal destek için ya da iş olanakları hakkında bilgi kaynağı olarak gördüğünde, yaşadıkları için Tanrı’yı suçlamak istediğinde ya da kutsal kitabı işsizliğinin acısını ve ıstırabını dindirmenin bir yolu olarak düşündüğünde onun anlam arayışı dinî bir karakter kazanır.³³

3. Dindarın Anlam Arayışını Kolaylaştıran Temel Dinamik Olarak Kutsal

Köse’nin ifade etmiş olduğu gibi sekülerleşme tezi, bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle, daha doğrusu insanların “Aydınlanma”sıyla dinin; kurumsal, toplumsal ve bireysel boyuttaki yerini terk edeceğini hatta tarih olacağını öne sürmüştür. Ama artık bugünlerde dinin değil sekülerleşme tezinin tarih olduğunu savunan sosyologların sayısının giderek arttığı görülmektedir. Bu sosyologlar, daha modern bir dünyanın daha seküler bir görüntü sergilemediğini, dinin belki de form değiştirdiğini, bununla birlikte birey için anlamını hâlâ koruduğunu savunmaktadırlar. Onların en önemli argümanları arasında ise insanın varoluşu anlamlandırma çabasında kutsalın vazgeçilmezliği düşüncesi yer almaktadır. Daniel Bell’in konuyla ilgili olarak yazmış olduğu bir makale için seçmiş olduğu başlık, onun bu düşüncesini açıklar gibi gözükmektedir: *Kutsalın*

³¹ Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, 32.

³² Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 2/385.

³³ Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, 32.

*Dönüşü.*³⁴ Bu nedenle önemli yaşam olaylarında bireyin problemleri ile çok az ilgilenen kutsalın, birey açısından çok fazla değeri yoktur. Ancak dini, kutsal ile anlamın kesişme noktasına yerleştirmek, dinî yaşamın özel doğasını daha keskin bir şekilde odak haline getirmek anlamına gelir.³⁵ Bu bağlamda insan aklının, dünyada reddedilemeyen bir şeye inanmaksızın nasıl işleyeceğini hayal etmenin oldukça zor olduğunu ifade eden Eliade'ye göre, şuurun, insan tecrübelerine ve dürtülerine anlam vermeksizin nasıl işleyeceğini hayal etmek de bir hayli zordur. Bu nedenle gerçek ve anlamlı bir dünya şuuru, kutsalın keşfine sıkı sıkıya bağlıdır. Eliade ayrıca, “kutsalın” şuurun yapısı içinde bir unsur olduğunu; onun şuurun tarihi içinde bir dönem olmadığını belirttikten sonra, anlamlı bir dünyanın, kutsalın tezahürünün bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir.³⁶ Görüldüğü üzere Eliade dini, kutsal ve anlam bağlamında incelemiştir. Bu nedenledir ki din, bireylerin önemsedığı şeyleri kutsala bağlı şekillerde inşa etmeleri, değiştirmeleri ve bunlara tutunmaları ile ilgili bir olgudur.³⁷

Anlam arayışının, insan için yaşamsal bir rolünün bulunduğunu ve dinin bu arayışı tetikleme noktasında belirgin bir işlevselliğinin olduğunu söylemek mümkündür.³⁸ Zira beklendiği üzere din, inanç ve hedeflerdeki çelişkilerin giderilmesinin yanında, Tanrı'ya yapılan yüklemelerle olumlu bir ilişkiye sahip iken tesadüflere yapılan yüklemelerle ise

³⁴ Ali Köse, “Sunuş”, ed. Ali Köse (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 7; Daniel Bell, “Kutsalın Dönüşü”, *Laik Ama Kutsal* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 57-70.

³⁵ Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, 32.

³⁶ Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu: Menşeler'in Özlemi*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004), 4, 8.

³⁷ Pargament, *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*, 32.

³⁸ Dariusz Krok, “The Religious Meaning System and Subjective Well-Being: The Mediational Perspective of Meaning in Life”, *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion* 36/2 (2014), 254.

olumsuz bir ilişki içindedir.³⁹ Diğer bir ifadeyle din için hayatta tesadüflere yer yoktur. Bu nedenle din, diğer alanlarda olduğu gibi, insana dair her şeyi kontrol etmeyi amaçlar. Bu bağlamda dindarın anlam arama sürecine her zaman müdahil olmak isteyen din, birçok insanın anlam sisteminin merkezinde yer alır. Bilindiği üzere bazı teorisyenler, dinin varoluşun en derin ve en köklü problemlerini kavramaya yönelik bir arayış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak dinin özellikle bu anlam arayışının ya da ihtiyacının bir ürünü olup olmadığına bakılmaksızın, onun genellikle acı ve ıstırapı anlamanın yollarını sağlayan önemli bir inanç sistemi olduğunu kabul etmek gerekir.⁴⁰

Esasen hayatın çatışmaları, duygusal sonuçları ile en aldatıcı iman çatışmaları olma tehlikesini taşımaktadır.⁴¹ Bu nedenle insanın anlam arama sürecine girmesi çoğu zaman bir tercih değil zorunluluktur. Bloch, çelişkileri veya çift anlamlılıkları kavramsal olarak halletmeyi istemenin umutsuz bir idealizm olacağını belirterek⁴² bu noktaya dikkat çekmiştir. Diğer taraftan insan zihninin çelişkileri aşarak bir denge durumuna ihtiyaç duyduğu da ayrı bir gerçektir. Bu durum, insanı başka bir çelişki yumağının içine sokmaktadır. Buna göre insan, belirtilmiş olan çelişkili ve çift kutuplu anlamlılıkların kavramsal halledilemezliği ile zihnin denge istemi arasında mekik dokumak zorunda kalabilmektedir. Dindarın, bu problemin çözümünü yine Bloch'un "bir ruh kendi içinde ne denli çaresiz veya umutsuz olursa olsun, esasen hiçbir zaman yalnız kalmaz"⁴³ ifadelerinin işaret ettiği gibi kutsal ve anlam bağlamında araması kuvvet-

³⁹ Crystal L. Park, "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress", *Journal of Social Issues* 61/4 (2005), 718.

⁴⁰ Park, "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress", 711.

⁴¹ Antoine Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veyssel Uysal (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 212.

⁴² Bloch, *Umut İlkesi*, 2/289.

⁴³ Bloch, *Umut İlkesi*, 2/762.

le ihtimaldir. Bu noktada dinin esas gücü, dindarın hayatına anlam katacak olan şeyleri talep ettiği zamanki arayışında, ona sağladığı cevaba bağlıdır.⁴⁴ Zira kutsallık ve anlamdan beslenen dinin tüm bu çelişkileri çözümlene gibi bir fonksiyonu bulunmaktadır. Kur'an'ın, “*Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz*” (Bakara, 2/216) ifadeleri bu duruma işaret etmektedir. Esasen insanın fitratında bulunan çift kutupluluğu inkâr etmeyen dinler, bu durumun kendi aleyhlerine bir sonuç üretmemesi için de, özellikle olumsuz yaşam olaylarının anlamlandırılması sürecinde, bu olaylara “hikmet” bağlamında bir anlam yüklerler. Böylece dindarın, bağlı bulunduğu dinî sistem içerisinde kalmasına yardımcı olurlar. Şöyle ki dinler, olumsuz yaşam olaylarının acı ve ıstırabının arkasına sadece yaratıcının bildiği bir “hikmet” saklarlar. Bu hikmet sayesinde birey, yaşadığı olumsuz durumların ağırlığını daha katlanılır bulur.⁴⁵ Hiç kuşku yok ki bu durumda, dinin bireye sunduğu kutsallık ve anlam düşüncesinin oldukça fonksiyonel olduğunu söylemek mümkündür. Saint-Anselme (1033-1109)'nin “anlamak için inanırım, çünkü inanmazsam anlayamam”⁴⁶ ifadesi belirtilen duruma işaret etmektedir.

Dini, insanda kutsal olarak var olan şeylerin sembolik bir ifadesi ve bekçisi olarak tanımlayan Vergote'ye göre kutsal duygusu, ilâhî kudretin ilham ettiği haşyetin, yani büyük korkunun tecrübesinden ibarettir. Ona göre dinler, bu kutsal tecrübesini bilinçli olarak yaratırlar ya da en azın-

⁴⁴ Recep Yaparel, *Dua: Psikolojik Bir Yaklaşım* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 5; Faruk Karaca, *Yabancılaşma ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 104.

⁴⁵ Seyyid Kutup, *Fi Zilâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 1/355.

⁴⁶ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 19.

dan uyandırırılar.⁴⁷ Böylece dindar, imanın kendisine vermiş olduğu kutsallık ve anlam duygusu ile hem olumlu hem de olumsuz durum ve olaylar karşısında, yaşama bütüncül bakarak tüm bu durumları, yer ve zaman fark etmeksizin her an yaşayabileceğinin bilinciyle hareket eder. Bu nedenle insan, mutluluk kadar acının da bir gün kapısını çalacağına farkındadır. Bu farkındalık, kader olarak ifade edilen hayat ölçüsünün, tek bir duyguyu ölçmediğine dair imanî bir anlamdır.⁴⁸ Böylece insan, Allport'un, bireyin kendini yaratılışa bağlayan cesur bir teşebbüs olarak ifade etmiş olduğu dinin⁴⁹ ona sağladığı kutsallık ve anlam duygusu sayesinde, karşılaştığı sıkıntılara daha kolay bir şekilde göğüs gerebilir.

Kutsallık ve anlam duygusu, dindarda dünyanın bir imtihan yeri olduğuna dair, bir bilinç geliştirir. Bu sayede insan, ne sevincin ne de hüznün sonsuz olmadığını bilir. Esasen bu durum, bireyin dindarlaşıma sürecinde önemli bir fırsattır. Bu nedenle, dinden beslenen kutsallık ve anlam duygusu sayesinde dindarın, şımarıp şükrü, umutsuzluğa düşüp sabrı elden bırakması⁵⁰ pek mümkün değildir. Zira dindar, tüm bunların ezeli ve ebedî bir düzlemde bir anlamı olduğunu bilir. Bu düzlem ise sadece dinin söz söyleyebileceği bir alandır.⁵¹ Bu nedenle, dindarların, olumsuz durumları belirtilen bu alan bağlamında anlamlandırmalarının, yaşadıklarını daha anlaşılır kılacağını söylemek mümkündür.

Hökelekli, gücünü aşarak onu acz ve çaresizlik içerisinde bırakan tehlikeler ve felaketler karşısında birçok insanda, tabiatüstü bir kurtarıcı ve

⁴⁷ Vergote, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, 65, 117, 122.

⁴⁸ Behlül Tokur, *İmtihan Psikolojisi: Var Olmanın Hakkını Vermek* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 151.

⁴⁹ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 158.

⁵⁰ Tokur, *İmtihan Psikolojisi*, 151, 152.

⁵¹ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 96.

ilahi yardıma başvurma eğilimin kendiliğinden uyanmasının sıklıkla müşahede edilen bir durum olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ona göre, böylesi durumlarda, evrensel bir davranış olarak ilkel ya da medenî olsun fark etmeksizin çoğu insan, dualar ve adaklar aracılığı ile bütün sıkıntılarını tanrılara, ruhlara, Allah'a veya onun nezdinde tasarrufta bulunmaya yetkili kılınmış olduğuna inanılan veli ve aziz gibi kimselere açar.⁵² Görüldüğü üzere insan, bazen Birincil Kutsal Varlık'tan *kutsallık transfer etmiş olduğu* ikincil kutsal varlık ya da varlıklar aracılığı ile de yaşadıkları problemlerden kurtulma arayışı içine girerler. Bu nedenle, kutsallığın bireyin anlamlandırma sisteminin *ruhunu* oluşturduğu söylenebilir.

Breton, bireyin yaşadığı her acının, kendisinde manevî bir yara açmakla kalmadığını, aynı zamanda onun dünya ile olan ilişkisine de saldırdığını ifade etmiştir.⁵³ Ancak Kandemir'e göre bu saldırı sadece dünya ile de sınırlı kalmaz. Aynı zamanda yaranın açıldığı manevî dünyanın sorgulanmasını da beraberinde getirir. Din, bu manevî dünyanın en önemli unsuru olduğu için, bu sorgulamalardan nasibini alır. Bu nedenle dinin, kendi varlığını sürdürebilmesi için, dindarın çekmiş olduğu sıkıntıları yönetme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu noktada dinin en temel unsurlarından biri olan kutsal ile ilişki kuran dindarın, hayatını inandığı prensipler doğrultusunda şekillendirmesi yaşanan acının yönetilmesi, anlamında kolaylaştırıcı bir fonksiyon icra eder.⁵⁴

⁵² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 87.

⁵³ David Le Breton, *Acının Antropolojisi*, çev. İsmail Yerguz (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015), 11; Fatih Kandemir, *İlâhî Yardım Çılgılığı: Rabbim Bana Yardım Et!* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2020), 113.

⁵⁴ Kandemir, *Rabbim Bana Yardım Et!*, 113.

Din duygusu ve din, sürekli olarak en yüksek ve en seçkin ideallerin kaynağı ve evrensel arayışın hareket noktası olagelmiştir.⁵⁵ Bu nedenle din, anlamlandırıcı bir sistem olarak anlaşılması zor olaylara bir anlam ve yorum katar. Ya da en azından bu türden olayları, belirli bir çerçevede kabul edilebilir kılar.⁵⁶ Ancak, dinin bu gücünde kutsalın önemli bir payı bulunmaktadır. Şöyle ki, hatırlanacağı üzere din, kutsal ve anlamın kesişim alanında olduğu için din, anlam tarafından olduğu kadar kutsallık duygusu tarafından da beslenir. Bu kutsallık duygusunun aracılığı ile Tanrı, insanın yardımına koşar.⁵⁷ Diğer bir ifadeyle kutsallık duygusu, insanın anlam arayışına bir cevap olarak işlev görür.

Acı merkezi ile hissedilen acı arasında birçok ara duraklar vardır. Süzgeç işlevi gören bu duraklar, acının yoğunluğunu artırır ya da azaltır.⁵⁸ Bu nedenle acının kutsallık süzgecinden geçmesinin dindarın hissetmiş olduğu acının hafiflemesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Zira, kendisini ruhsal çöküntü içinde hissettiren, psikik bir iç çatışma yaşamasına veya büyük bir sıkıntıya düşmesine neden olan acı karşısında dindar, ibadethanelere giderek kutsallık arayışında bulunabilir. Bu sayede o, yaşadığı acıyı tek başına çekmek zorunda kalmayacağını, orada kendisi gibi acı çeken kişilerin de olduğunu görür. Diğer bir ifadeyle dindar, acı çeken insanlığın bütünüyle birleştiğini hisseder ve bu acıyı ortak bir dert düzeyine çıkararak kutsal sözleri dinler. Böylece acı çeken kişinin problemi bir bakıma çözülmüş olur. Çünkü bu sürece acı çeken

---

⁵⁵ Öztürk, *Din ve Fitrat*, 12.

⁵⁶ Nils G. Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, çev. Abdülkerim Bahadır (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 24.

⁵⁷ Soren Kierkegaard, *Ölümçül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013), 49.

⁵⁸ Breton, *Acının Antropolojisi*, 11.

dindara yardımcı olabilmek için kutsallık aracılığı ile Tanrı'nın sevecenliği,⁵⁹ yardımseverliği ve merhameti de katılmıştır.

Dinî inancın merkezî kavramı olan Tanrı'nın varlığına inanan bireyler için olayların meydana gelişlerini açıklama konusunda dinî kavramların yani kutsal referansların merkezî bir rolü bulunur.⁶⁰ Bu nedenle kutsal temelli bir anlam arayışının olumsuz yaşam olayları ile karşılaşan bireylere, sıkıntılarına dayanma gücü verebileceğini söylemek mümkündür. Zira bireyler, “karşılıklı nedensellik etkileşimi içerisinde” olayları ve tecrübelerini belirli sebeplere atfederek açıklamaya çalışırlar.⁶¹ Bu noktada, insan psişesinin merkezî taraflarını yönlendiren, motive eden ve şekillendiren temel bir unsur olarak kutsalın⁶² her şeye bir neden bulma fonksiyonu devreye girerek, dindarın yaşadıklarını anlamlandırmasına ve böylece problemlerinin çözülebileceğine dair bir inanç geliştirmesine yardımcı olur.

Yaşam ve bilincin birlikteliğini içinde barındıran kutsal,⁶³ Tillich'e göre, bireyin sonlu olma bilincinin önemli dinamikleri arasında yer alır.⁶⁴ Bu nedenle dindarın anlam arayışında kutsalın fonksiyonelliği, onun için ayrı bir önem kazanır. Çünkü Tanrı'nın hayata anlam veren planının bir tezahürü olarak da işlev gören kutsal sayesinde insan, haya-

⁵⁹ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş: Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*, çev. Engin Büyükinal (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 234.

⁶⁰ Richard L. Gorsuch - Craig S. Smith, “Attributions of Responsibility to God: An Interaction of Religious Beliefs and Outcomes”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 22/4 (1983), 340; Köse - Küçükcan, *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, 69.

⁶¹ Bernard Spilka vd., “Din Psikolojisi Açısından Genel Atf Teorisi”, çev. Ali Kuşat, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 174.

⁶² Zinnbauer - Pargament, “Din ve Maneviyat Psikolojisi”, 1/79.

⁶³ Carl Gustav Jung, *Doğu Metinleri'ne Psikolojik Yaklaşım*, çev. Ahmet Demirhan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 124.

⁶⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 68.

tın mutlu sonla biteceği, yani her şeyin iyi olacağı yönünde bir bilinç geliştirir.⁶⁵ Diğer bir ifadeyle insan, anlam dünyasını altüst eden, kontrol duygusunu zedeleyen olumsuz durumlarla karşılaştığında, bazen kaderci temelde nedensel açıklamalara başvurur. Böylece o, anlamlandırılması ve neden bulunması zor olan bir olayın, Yüce Kudret tarafından takdir edilmiş ilahî bir planın parçası olduğunu düşünerek bilişsel çelişkilerini ortadan kaldırır.⁶⁶ Bu nedenle dindar kişi, hayatın kontrolden çıktığı izlenimine sahip olduğu anlarda, Kutsalın kontrolünün devam ettiğini⁶⁷ düşündüğü için, önemli bir direnç gösterir. Bu durum, Tanrı ile uygun bir şekilde ruhsal temas kurulması halinde, olumsuz yaşam olaylarından kaynaklanan problemin çözümü için onun yardımından istifade etmenin hâlâ mümkün olduğuna işaret etmektedir.⁶⁸ Şüphesiz ki bu süreçte, kutsalın aracılık işlevi önemli bir rol oynamaktadır. Kutsallık duygusunun, olumsuz durumları anlamlandırma fonksiyonunun, en bariz örneklerinden birinin de travmatik olaylar bağlamında ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Örneğin; İslâm'ın vazgeçilmez değerleri arasında yer alan, sevginin ve sadâkatin en içten ifadesi olduğu gibi fedakârlığın da en son sınırı kabul edilen şehitlik olayında, kutsalın ifade edilen etkisini görmek mümkündür. Bu bağlamda şehit yakınlarının, evlatlarını, eşlerini, babalarını ve kardeşlerini kutsal bir dava uğruna şehit verdiklerini düşünerek ve dinî bir merteye olan şehadetin kutsallığını anımsayarak teselli buldukları görülmektedir.⁶⁹

⁶⁵ Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 75.

⁶⁶ Mebrure Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk: Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 242, 243.

⁶⁷ Kenneth I. Pargament - Curtis R. Brant, "Religion and Coping", *Handbook of Religion and Mental Health*, ed. H. G. Koenig (San Diego: Academic Press, 1998), 125; Ekşi, *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 6, 7; Karaca, *Din Psikolojisi*, 243.

⁶⁸ Karaca, *Din Psikolojisi*, 243.

⁶⁹ Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk*, 35, 69.

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde örnekleri olmakla birlikte, özellikle günümüzde, dinî inançların yerini kurumların alması, dinî inancın veya tecrübenin kutsal konumundan salt bir insanî düzleme dönüştürülmesini de beraberinde getirmiştir.⁷⁰ Ancak bu durum, olumsuz yaşam olayları ile karşılaşan dindarın, anlam arama sürecinde kutsallık duygusundan yararlanmasının önüne yine de tam anlamıyla geçememiştir. Zira insanın varoluşsal olarak kendini korumaya kodlanmış olması, onun kutsal duygular aracılığı ile anlam arama yönündeki davranışının hareket noktasını oluşturmaktadır. Dünya var olduğu ve insan doğası kökten değişmediği sürece de bu durumunun başka türlü olmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, özellikle ülkemiz kültürünün etkisindeki bireylerin kutsallık algılarının, onların anlam arayışı süreçlerinde nasıl bir etkisinin olduğunu tespit etmeye yönelik çalışmaların, psikolojik iyi oluş başta olmak üzere birçok alana önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Bu bağlamda yapılacak olan çalışmaların, bir diğer katkısı ise dini besleyen ya da dinden kaynaklanan kutsallık ile din dışı alanlardan beslenen kutsallığın, dindarın anlam arayışındaki değerini mukayeseli bir şekilde ortaya koymaya yönelik olmalıdır. Zaten din psikolojisinin çalışma alanları göz önünde bulundurulduğunda kutsalın, belirtilen fonksiyonlarını inceleyen çalışmaların yapılmasının, bir tercih değil, bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir.

---

⁷⁰ Köse, *Kutsalın Dönüşü*, 14.

Kaynakça | References

- Albrecht, Stan L. - Cornwall, Marie. "Life Events and Religious Change". *Review of Religious Research* 31/1 (1989), 23-38.
- Alicı, Mustafa. *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2011.
- Allport, Gordon W. *Birey ve Dini*. çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Mutluluk Yolu: Erdeme Dönüşü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Bahadır, Abdülkerim. *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Bell, Daniel. "Kutsalın Dönüşü". *Laik Ama Kutsal*. 57-70. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Bjorck, Jeffrey P. - Thurman, John W. "Negative Life Events, Patterns of Positive and Negative Religious Coping, and Psychological Functioning". *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/2 (2007), 159-167.
- Bloch, Ernst. *Umut İlkesi*. çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Breton, David Le. *Acının Antropolojisi*. çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Sel Yayıncılık, 3. Basım, 2015.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Cancan, Fatih. *Kur'anda Kutsal Korku ve Diğer Korkular*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Doğan, Mebrure. *Acıdan Erdeme Yolculuk: Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Doğan, Mustafa. *Halk Arasında Batıl Olarak Nitelendirilen ve Kutsal Mekanlarda Uygulanan İnanç ve Davranışların Sosyal Psikolojik Açısından İncelenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ekşi, Halil. *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bölümü, Doktora Tezi, 2001.
- Eliade, Mircea. *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu: Menşeler'in Özlemi*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2004.

- Emmons, Robert A. “Kişilik Psikolojisinde Dinin Önemi Üzerine Bir Giriş”. çev. Mustafa Koç. *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji* 5/14 (Ağustos 2005), 151-166.
- Frankl, Victor. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okyanus Yayınları, 7. Basım, 2012.
- Frankl, Viktor E. *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi*. çev. Veysel Atayman. İstanbul: Say Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Goethe, Johann Wolfgang Von. *Genç Werther’in Acıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 22. Basım, 2020.
- Gorsuch, Richard L. - Smith, Craig S. “Attributions of Responsibility to God: An Interaction of Religious Beliefs and Outcomes”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 22/4 (1983), 340-352.
- Holm, Nils G. *Din Psikolojisine Giriş*. çev. Abdülkerim Bahadır. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Jung, Carl Gustav. *Doğu Metinleri’ne Psikolojik Yaklaşım*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Jung, Carl Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş: Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*. çev. Engin Büyükinâl. İstanbul: Say Yayınları, 9. Basım, 2013.
- Kandemir, Fatih. *İlâhî Yardım Çılgılığı: Rabbim Bana Yardım Et!* Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2011.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.
- Karaca, Faruk. *Yabancılaşma ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’an’da İman Psikolojisi*. İstanbul: Yalınz-kurt Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Kierkegaard, Soren. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. çev. M. M ukadder Yakupoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6. Basım, 2013.
- Koca, Merve. *Türkiye’de Kutsal Mekân Ziyaretinde Bulunan Yabancıların İslam Alguları (İstanbul Süleymaniye Camisi Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Köse, Ali. *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Köse, Ali. *Laik Ama Kutsal*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Köse, Ali. “Sunuş”. ed. Ali Köse. 7-9. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 1. Basım, 2006.

- Köse, Ali - Küçükcan, Talip. *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*. İstanbul: Emre Yayınları, 2006.
- Krok, Dariusz. "The Religious Meaning System and Subjective Well-Being: The Mediational Perspective of Meaning in Life". *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion* 36/2 (2014), 253-273.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zilâl-il Kur'an*. çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 9. Basım, 1991.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Needlemann, J. vd. *Psikiyatri ve Kutsallık*. çev. Abdullah Haklı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Neiman, Susan. *Modern Düşünce Kötülük*. çev. Ayhan Sargüney. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Özgüven, Esra. *Kutsalın Kendisini İfşâ Etme Aracı Olarak "Rüya"*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Din ve Fitrat*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 6. Basım, 1999.
- Pargament, Kenneth I. "Tanrım Bana Yardım Et' Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru". çev. Ahmet Albayrak. *Tabula Rasa-Felsefe&Teoloji* 3/9 (Aralık 2003), 207-238.
- Pargament, Kenneth I. *The psychology of Religion and Coping. Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.
- Pargament, Kenneth I. - Brant, Curtis R. "Religion and Coping". *Handbook of Religion and Mental Health*. ed. H. G. Koenig. 111-128. San Diego: Academic Press, 1998.
- Park, Crystal L. "Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress". *Journal of Social Issues* 61/4 (2005), 707-729.
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım, 1972.
- Spilka, Bernard vd. "Din Psikolojisi Açısından Genel Atıf Teorisi". çev. Ali Kuşat. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 173-195.
- Tokur, Behlül. *İmtihan Psikolojisi: Var Olmanın Hakkını Vermek*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Tolstoy, Lev. *İtirafımlarım*. çev. İhsan Özdemir. İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2016.
- Vergote, Antoine. *Din, İnanç ve İnançsızlık*. çev. Veysel Uysal. İstanbul:

- Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Yalom, Irvin D. *Din ve Psikiyatri*. çev. Emre Ağanoğlu. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 7. Basım, 2012.
- Yaparel, Recep. *Dua: Psikolojik Bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995.
- Yeğin, Hüseyin İbrahim. *Kutsal Mekan ve İnsan İlişkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2003.
- Zinnbauer, Brian J. - Pargament, Kenneth I. “Dindarlık ve Maneviyat”. çev. Sevdener Düzgüner. *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*. ed. İhsan Çapcıoğlu - Ali Ayten. thk. Raymond F. Paloutzian - Crystal L Park. 1/61-102. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.